

TÓTH KÁLMÁN

A NYUGAT-EURÓPAI MODERNIZÁCIÓ TAPASZTALATÁNAK HATÁSA GOROVE ISTVÁN POLITIKAI GONDOLKODÁSÁRA

Jelen tanulmány arra tesz kísérletet, hogy bemutassa a nyugat-európai társadalomszerveződési modell és politikai kultúra tapasztalatának a magyar klasszikus liberális politikai gondolkodás egy manapság már kevésbé ismert, de jelentős képviselője, Gorove István (1818–1881) 19. századi politikus és író politikai gondolkodására gyakorolt hatását *Nyugot. Utazás külföldön* című műve alapján.

Az örmény eredetű nemesi családból származó Gorove politikai pályájának első állomása az 1839–40-es pozsonyi diéta volt, ahol az országgyűlési ifjúság vezéregyéniségei közé tartozott. 1842–43-ban nyugat-európai utazást tett barátja, a későbbi neves író és jogtudós Tóth Lőrinc (1814–1903) társaságában, melynek során alaposan tanulmányozta az angol, német, francia és holland politikai és gazdasági viszonyokat. Utazása során szerzett tapasztalatairól *Nyugot. Utazás külföldön* című, 1844-ben megjelent kétkötetes művében számolt be. 1843-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta, az 1840-es években számos nemzetgazdasági témájú írást publikált. Gyakorló politikusi pályáját Heves vármegyében kezdte, majd Temes vármegyébe költözött át, ahol 1843-ban országgyűlési követnek is jelöl-

A tanulmány a K 143251 azonosító számú projekt keretében, a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, az NKFI Hivatal által kibocsátott támogatói okirat alapján valósult meg.

A közjó érdekében szeretné elkerülni, hogy az ipari kapitalizmushoz vezető elkerülhetetlen modernizációs folyamat árnyoldalai, az Angliában személyesen is megfigyelt „népnymor” Magyarországot is elérje...

ték, de a választáson alulmaradt konzervatív ellenfelével szemben. 1846-ban Kosuth utódként az országos Védegyelet igazgatójává választották, majd 1848-ban az első népképviselői országgyűlés tagja lett, ahol jegyzőnek is megválasztották. Az országgyűlést Debrecenbe is követte, ahol bár a mérsékelt táborhoz tartozott, részt vett az 1849. áprilisi függetlenségi nyilatkozat végleges formájának megszövegezésében. A világoi fegyverletétel után Törökországba, majd Franciaországba emigrált, 1852-ben távollétében halálra ítélték, és jelképesen fel is akasztották, 1857-ben mégis hazatérhetett, és három év visszavonultság után, 1860-ban a politikai életbe is visszatérhetett. Az 1861-es országgyűlésen a pesti Terézváros képviselőjeként vett részt, ahol Deák Ferenc párhíveként a Felirati Párthoz csatlakozott, 1861. május 23-án nagy hatású beszédet is tartott Deák felirati javaslata mellett. 1865-ben újra képviselővé választották, és a Deák-párt egyik legtekintélyesebb tagjaként részt vett a kiegyezést előkészítő értekezletek és bizottságok munkájában, különösen a közös ügyekkel foglalkozó bizottságban. 1867. február 20-tól 1870 májusáig az Andrassy-kormány földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztere volt, majd pedig a közmunka- és közlekedésügyi tárcát vezette 1871. november 14-ig, az Andrassy-kormány lemondásáig. Az Ausztriához fűződő közjogi kapcsolat terén Gorove következetesen az adott körülmények között elérhető legszélesebb önállóság szószólója volt, hivatali területein kiállt az ügyintézés magyar nyelvűsége mellett az addig hivatalos némettel szemben.

Miniszteri tevékenysége után Temes vármegye orczyfalvi kerületének képviselőjeként továbbra is az országgyűlés tagja maradt, a Deák-párt körének befolyásos elnökeként támogatta a Tisza Kálmán vezette Balközéppel való fúziót, és az ezáltal létrejött új kormánypart, a Szabadelvű Párt ismét őt választotta elnökül, mely tisztséget 1881-ben bekövetkezett haláláig töltötte be, bár utolsó éveiben betegsége akadályozta az országgyűlés munkájában való személyes részvételét.¹

Mivel hagyatékának tudományos igényű feldolgozására mindeddig nem került sor, így politikai gondolkodása vizsgálatánál főként nyomtatásban megjelent munkáira támaszkodhatunk. A kutatás jelen állása szerint megállapítható, hogy Gorove számára az alkotmányos és reprezentatív politikai berendezkedés mellett a gazdaság szerkezete és társadalmi összefüggései is *a politikai* lényeges elemét képezték, és nyugati tapasztalatait elsősorban a hazai gazdasági és társadalmi modernizáció gyakorlati kérdéseinek szempontjából értékelte. Bár a haladás elkötelezett híve volt, nem esett bele a kritikátlan mintakövetés csapdájába, mindig fontosnak tartotta a helyi adottságok figyelembevételét, és a nyugati gazdasági-társadalmi modell általa személyesen is megtapasztalt nyilvánvaló árnyoldalainak lehetőség szerinti elkerülését.

Nyugat. Utazás külföldön címmel 1844-ben közzétett úti beszámolójában fontos szerepet kapnak az általa megtapasztalt nyugat-európai társadalmi viszonyokkal kapcsolatos elméleti igényű reflexiók, melyek az általa klasszikus liberálisként szükségszerűnek tételezett modernizáció magyarországi megvalósításának nézőpontjából tekintik át az ott megtapasztaltakat. A közjó érdekében szeretné elkerülni, hogy az ipari kapitalizmushoz vezető elkerülhetetlen modernizációs folyamat árnyoldalai, az Angliában személyesen is megfigyelt „népnyomor” Magyarországot is elérje, és ennek érdekében számbaveszi a jelenség értelmezésével és lehetséges kezelési módjaival kapcsolatos elméleti javaslatokat.

A továbbiakban az ipari kapitalizmus és a polgári társadalomfejlődés fogalmaival körülírható modernizáció komplex gazdasági és társadalmi jelenségcsoportjára vonatkozó reflexiók Gorove művében megnyilvánuló értelmezési horizontjának rekonstrukciójára teszünk kísérletet.

A *Nyugot. Utazás külföldön* méltán tekinthető Gorove írói munkássága legjelentősebb alkotásának, melyben kiemelt szerepet kapnak az útja során meglátogatott országok gazdasági, társadalmi és kulturális viszonyaira vonatkozó, megélt tapasztalaton alapuló reflexiók, amelyek mind kapcsolatba hozhatók a politikai fogalmával jelölt komplex jelenségcsoport bizonyos aspektusaival. Gorove politikai gondolkodásának a szövegben manifesztálódó szubjektum sajátos nézőpontján keresztül kibontakozó olvasata közvetlenül reflektál a megtapasztalt társadalmi jelenségekre és azok kontextuális beágyazottságára.

Gorove politikai gondolkodása a klasszikus liberalizmus paradigmáján belül értelmezendő komunitárius megközelítésként ragadható meg leginkább. Bár első hallásra ellentmondásnak tűnhet, Gorove politikai gondolkodásában az egyéni szabadságot középpontba állító klasszikus liberalizmus és a közösségelvű gondolkodás nem zárják ki egymást, mivel az egyéni szabadság feltétele a nemzetként értelmezett politikai közösség kollektív szabadságának megléte, mely a Schlett István által mozgalmi liberalizmusnak² nevezett reformkori magyar politikai paradigma központi elemét képezi.

Ezen paradigma Gorove által képviselt változatának leginkább szembevetendő jellegzetessége a nemzetállami keretek között értelmezett közjő fogalmának központi szerepe. Az általa szükségszerűnek tételezett egyetemes haladás értelmezési kereteit is a közjő lehető legtágabban értelmezett előmozdítása jelölte ki számára. Az írásai alapján rekonstruálható felfogás szerint a politikai központi elemeként és teloszaként értelmezhető közjő különböző egymásra épülő szinteken manifesztálódik: az egyéni boldogulás szoros összefüggésben áll a közösség valamennyi tagjának boldogulásával, a család és a lokális közösségek különböző szintjeinek boldogulása pedig feltételezi a nemzetállami keretben felfogott egész nemzeti közösséget, és legfelsőbb szintként a nemzetállamok közösségeként meghatározható emberiségét. A közjő nem valósítható meg a társadalom széles rétegeinek alapvető érdekeit figyelmen kívül hagyó módon, azonban az organikus társadalomfejlődés során kialakult hierarchia sem áll ellentétben a közjővel, ha a hierarchia magasabb szintjein állók figyelembe veszi az alattuk állók érdekeit is, és felelősséggel gyakorolják társadalmi irányító szerepüket a teljes közösség javára.

Gorove politikai gondolkodásának központi elemeit vizsgálva megalapozottan feltételezhetjük, hogy a közjő iránti elkötelezettség vezette el a brit iparvárosok gazdasági és társadalmi viszonyainak tanulmányozásához. „Anglia” a magyar mozgalmi liberalizmus képviselői számára kitüntetett jelentőséggel bírt, hiszen a korai anglofilia 18. század végi jelentkezése után (mely korban először jelentkezett a brit és a magyar történeti alkotmányok közötti analógia gondolata) gróf Széchenyi István hatására egyre többen tekintettek úgy az Egyesült Királyságra, mint a jövő gazdaság- és társadalomfejlődésének úttörő modelljére, melyhez minden országnak igazodnia kell, ha nem akar véglegesen lemaradni az egyetemes emberi civilizáció szükségszerű fejlődésében, és végleg eltűnni a történelem süllyesztőjében. Gorove ezért is fordított kitüntetett figyelmet a brit iparvárosi kapitalizmus jellegzetességeinek beható vizsgálatára, mert klasszikus liberális meggyőződéséből fakadóan ő is felismerte, hogy az ipari kapitaliz-

mus a jövő Magyarország számára is, mely átalakulás szükségszerűen jelentős társadalmi változásokat hoz maga után, és ezek következményeinek enyhítése elválaszthatatlan a nemzeti keretek között értelmezett közjő megvalósításának politikai céljától.

Széchenyivel ellentétben Gorove az iparizmus árnyoldalaira is felfigyelt. A munkásosztály nyomorára a közjő megvalósulását akadályozó, politikai szempontból is döntő jelentőségű tényezőként tekintett, melynek megoldatlansága súlyos veszélyt jelent az ország társadalmi békéjére és stabilitására. Gorove árnyaltabb képet alakított ki a szabadversenyes kapitalizmusról, és különbséget tett egy ország gazdasági és politikai eredményessége, valamint az állampolgárai összességére vonatkoztatott közjő megvalósulása között, mely utóbbi szempont tekintetében az első két szempontból a korszakban kiemelkedően sikeres Nagy-Britannia súlyos hiányosságokat mutatott. Úti beszámolójának angliai tartózkodásáról szóló részében jelentős terjedelemben vizsgálta ezt a problémát, mind empirikus, mind teoretikus vonatkozásban.³

Az iparvárosok élet- és munkakörülményeinek bemutatása során hangsúlyozza a gyártulajdonosok és a munkások életkörülményei között feszülő hatalmas ellentétet: „Ha e dolgozó nép kimenekül műhelyéből, hol a zaj idegeit, a bűz gyomrát rontá; utcákra jut, hol köd borong és füst, mely tüdejét emészti meg. A gyárnok elhagyja gyárát, s megy a szabadba, a vidékre, de kéménye füstöl, s ezt munkása kénytelen beszívni; az szőnyeges szobáiba, ez penészes üregébe, az kertjébe, ez szennyes utcáira tér.”⁴ Gorove számára az angol munkásosztály nyomora egyértelműen politikai kérdés, melynek megoldása is csak politikai úton lehetséges: „Illyen Manchester, illyen az angol gyárvárosokban a nép sorsa, ha nem hisztek a kiáltó szózatoknak, mellyek belőlök a trónig fel, és hozzák is elhatnak, ha nem hisztek a felszólításoknak, kérelemleveleknek; ha a lázongásokat csábításoknak, a követelést tulajdon-fenyegetésnek, a kérelmet koldulásnak, a boszút butaságnak tulajdonítjátok; jertek ide e gyárvárosokba, nézzétek meg saját szemeitekkel; azt hiszitek, az írók, kik a részvét hangját először megpendíték, érzelmők valának? költőnek csak a ragyogó szint lehet jól visszaadni, szennyet és nyomort festeni kellőleg nem lehet; azt hiszitek, népcsábítók, demagógok ösztönöznek panasza, ingerelnek követelésre, izgatnak tette? – az éhség a legnagyobb izgató! – azt hiszitek, megszüntethető e nyomor? kimondom kereken: nem, soha. Angolhonnak birtokában sok az értelem, sok a kincs, sok az erő, sok a szabadság, – nagy tényezők a javításnál, de mindez e népnymornál megtompul, erejét veszti.”⁵

Bár a nyomor megszüntethetőségére vonatkozó pesszimista felkiáltás értelmezhető retorikai túlzásként, azonban a politikai akarat hiányára is utal. A következő fejezetekben Gorove számbaveszi a lehetséges megoldási javaslatokat. Ezek közül leginkább Eugène Buret (1810–1842) francia író és politikai közgazdász nézeteit érezte a saját elképzeléseihez közel állóknak. Buret *De la misère des classes laborieuses en Angleterre et en France*⁶ című, 1840-ben közzétett két-kötetes munkájában fejtette ki javaslatait a tőke és a bérmunka ellentétének kibékítésére. Álláspontja szerint a munkásoknak a tőketulajdonosokkal azonos mértékű befolyást kellene biztosítani a termeléssel, bérekkel és munkaszervezőkkel kapcsolatos döntésekben, valamint regionális és nemzetállami szintű gazdasági tervezésre lenne szükség, melyet a gyárosok és a dolgozók képviselőiből álló tanácsok irányítanának a világgazdasági folyamatok figyelemmel kíséréseivel, hogy képesek legyenek időben beavatkozni a válságok elkerülésére

érdekében.⁷ Gorove tisztában volt vele, hogy ezek a legradikálisabb olyan megoldási javaslatok, amelyek még megvalósíthatók lehetnének a fennálló társadalmi rend keretei között.⁸

Gorove népnymorral kapcsolatos szubjektív tapasztalata nagy hatást gyakorolt társadalomszemléletére, és a közjó érdekében célként fogalmazódott meg számára, hogy Magyarországon a szükségszerű kapitalista fejlődés során elkerülhető legyen hasonló, még a jobbágyság akkori helyzetéhez képest is rossznak tekinthető társadalmi fenomén kialakulása: „[...] s tudnunk kell azt is, miként alakul az emberi szellem iránya ez állapot nézpontjánál, hogy lássuk, merre fog majd indulni a közel jövőben, mert hiszen ebben saját jövődönk is fekszik, s ha bár egy egész szellem-perioddal később járunk is, mint más nemzetek, de a kor irányainak hatásán kívül nem vagyunk, s az eszmemozgalom eljut egész hozzánkig. Azután okosság is más kárán tanulni, s ezért ha a törvényhozás s közszellem nálunk is elindulnak az iparfejlesztés pályáján, lássuk, mitől kell óvni magunkat, hogy fel ne idézzük mi is a nyomort ott is, hol még nem létezik, ne tegyük szerencsétlenné a milliókat, kik még jőni fognak.”⁹

Az idézett rész nyilvánvaló figyelmeztetés a Habsburg Birodalom és ezen belül a Magyar Királyság elitjei számára, hogy okuljanak az angliai helyzetből, és amikor az ipari kapitalizmus pár évtized múlva szükségszerűen eléri ezt a területet is, a közjó érdekében tegyenek meg mindent a hasonló népnymor kialakulásának elkerülésére.

Gorove politikai gondolkodásában a szociális érzékenység mellett fontos szerephez jutott a politikai részvétel problémája is. Angliai tartózkodása során a magyar költeményeket angol nyelvre fordító író, politikus és diplomata Sir John Bowring (1792–1872) révén útítársával, Tóth Lőrincsel együtt lehetősége volt részt venni egy politikai gyűlésen Bolton városában.¹⁰ Leírásában a közjó érdekében folytatott racionális érvek ütköztetésén alapuló érdekegyeztető vitát emeli ki a brit politikai kultúra jellegzetességeként. Hangsúlyozza, hogy „az angolok szónoki tehetsége” nem kizárólag a városi elit körében van meg, hanem a kevésbé művelt kétkezi dolgozók között is szép számmal akadnak jó szónokok, akik képesek a közjót érintő gyakorlati kérdésekben érdemi vitát folytatni a politikai elit képviselőivel. Mindezt pedig annak ellenére, hogy a Brit Birodalom állami szintű irányítása messze nem volt demokratikusnak vagy szociálisan érzékenynek tekinthető. A Gorove által leírt boltoni politikai gyűlésen nemcsak a választójoggal rendelkező polgárok vehettek részt, hanem a város lakosságának valamennyi rétege képviselve volt, és a munkásság képviselői voltak többségben. A tény, hogy a kerület képviselője, Bowring számára fontos volt, hogy előttük is igazolja parlamenti működését, világosan mutatja a szabadversenyos kapitalizmus társadalmi rendjével szembeni tömeges elégedetlenséget. A klasszikus liberális elveket valló Bowring támogatta a parlament alsóházában a chartisták követeléseit, és az említett boltoni gyűlésen fontosnak tartotta hangsúlyozni saját szerepét a több millió munkás által aláírt People’s Charter átadásában Viktória királynő számára. A charta kizárólag a klasszikus liberálisok számára is elfogadható politikai követeléseket tartalmazott, mint a férfiakra kiterjedő általános választójog, titkos szavazás, a parlamenti képviselőséghez szükséges vagyoni cenzus eltörlése, a képviselők fizetése, arányos képviselet és évenkénti parlamenti választás. Bár az utolsó kivételével a 20. század folyamán valamennyi követelés megvalósult, az 1840-es években az akkori kormány valamennyi követelést elutasította, erőszakos megmozdulásokat váltva ki, melyeket csak katonai

erő bevetésével sikerült elfojtani. A korai kapitalista társadalom valamennyi problémáját azonban a chartában szereplő követelések elfogadása se oldotta volna meg.

Klasszikus liberális politikai gondolkodóként Gorove különösen a képviselői rendszer reformját illetően értett egyet kora demokratikus és egalitárius politikai törekvéseivel, azonban a politikai mibenlétéről alkotott felfogása a burke-i konzervativizmus organikus társadalomszemléletétől¹¹ sem állt távol, így az elhangzottak alapján nyilvánvaló szociális érzékenysége ellenére egyértelműen elutasította a „socialismus” és „communismus” fogalmaival jelölt, a fennálló társadalmi rendet veszélyeztető radikális felforgató törekvéseket, mert tisztában volt azok közjával ellentétes mivoltával.

A radikális eszmék jelentette fenyegetést azonban Nagy-Britanniával összevetve Franciaország esetében jóval nagyobbak gondolta. Angliában ugyanis a súlyos társadalmi feszültségek ellenére felismerte a jól működő társadalom zálogát képező közös prepolitikai értékek meglétét, melyek elősegíthetik a társadalom valamennyi rétegét figyelembe vevő közjó érvényre jutását a szerves történelmi fejlődés során létrejött társadalmi rend felforgatása nélkül.

A franciaországi újtjáról szóló fejezetek a *Nyugot* 1844-es kiadásából cenzurális okok miatt kimaradtak. Gorove úti beszámolójának ezek a részei csak a halála után, 1882-ben kiadott, *Gattajai Gorove István emlékezete. Gyűjtemény irodalmi s szónoklati hagyatékából* című kiadványban¹² jelenhettek meg.

Az ebben a részben olvasható, a francia politikai rendszerrel kapcsolatos reflexiók, történelmi utalások és megjegyzések a *Nyugot* többi részéhez hasonlóan szoros összefüggésben állnak a közjó politikai alapértékével. A francia nemzetőrség bemutatásakor Gorove abban látja ezen intézmény fontosságát, hogy a nemzeti közösség szabadságát védi, és megvalósítja az egymástól elválaszthatatlan állampolgári jogok és kötelességek szükséges összhangját: „Midőn 1791-ben az assemblée constituante a nemzetőrséget felállítá, [...] minden polgárnak megadaték jogilletéke a nagy nemzeti szabadságból, így okoskodott: nem csak jog, de teher is illesse a hazafit, »lévén mit veszteni mindenkinek – a közös szabadságot, tudja azt őrizni mindenki« – »szövetkezvén az új rendszer ellenei, hogy megbuktassák azt, milliókat kell eléjükbe állítani« – és így, miért ne szeresse a hont valaki, mert haszonbérló, mert bádogos, mert fűszerárus? nem vagyunk-e francziák mindnyájan? szeretni a szabadságot – ez ösztön, – rajta edződik a bátorság.”¹³

Gorove a közjó szempontjából értékelte nagyra a La Fayette által megszervezett intézményt, melynek eredeti célja a rend és a szabadság összhangjának biztosítása volt. A politikai lényegének ezen közjóorientált felfogása a Sir Roger Scruton által bevezetett *oikophilia* fogalmával¹⁴ is kapcsolatba hozható, mely kifejezést Gorove még természetesen nem ismerhette, de a következő idézet egyértelműen alátámasztja, hogy az otthon különböző szintjeihez való kötődés jelenti számára is a politikai közösség alapját: „Nem barátim! ne keressetek másutt honszeretetet, mint ott, hol a polgár magánéletébe be van szöve a közügy gondja, annyira sajátja ez, mint amaz, nem él csak magának, nemcsak szűk családi körének, de él az egész – néptársaságnak – mint hű testvér a sok hon-gyermek között.”¹⁵

Az idézet világossá teszi, hogy Gorove a politikumot a közösség szempontjából közelíti meg, és számára a klasszikus liberalizmus alapértéke, az egyéni sza-

badság elválaszthatatlanul összefonódik a nemzeti közösség szabadságával, mely kölcsönös jogokon és kötelességeken alapul. Gorove számára az egyéni szabadság nem valósítható meg a politikai közösség, a nemzet szabadsága nélkül. Az egyes állampolgárok egyéni boldogulása csak a nemzeti közösség szempontjából értelmezett közjával összhangban érhető el. A politikai ezen felfogása egyértelműen az Arisztotelész nevével fémjelzett megközelítésmódhoz kapcsolódik, és gyökeresen szemben áll a machiavelliánus politikaszemlélettel, mely a közösség felett gyakorolt hatalom megszerzését és megtartását állítja középpontba.

A *politikai* hatalomközpontú megközelítésének elutasítása érhető tetten Gorove Napóleonnal kapcsolatos reflexiójában is. Megtekintve a császár síremlékét, elismerte Napóleon alakjának jelentőségét a francia történelmi emlékezet számára, politikai örökségétől azonban elhatárolódott: „A francia életeleme a dicsőség. Jól van. – Eljő tehát a nép, hogy e kialudt szövetnek hamvaiból szívhassa fel az éltető erőt, – eljő s magasító érzelmek közt elégedetten hagyja el a kápolnát. – Ha a felhők borúí, ha a havak zivatarjai után felvilágít a nap, örömmel üdvözöljük azt; – Napoleon Franciaországnak téli napja; felejtjük a fagyot, mely lánczai közt tartja a havat, mely elborítja a természetet, és örülünk a fénynek, bár olvasztó ereje nincs. Hagyjátok örülni a francia népet, hagyjátok imádni őtet; – nekünk idegeneknek más érzelmekkel lehet közelíteni a koporsóhoz [...]”¹⁶

Napóleon kultuszát tehát kizárólag francia jelenségnek tartja, és a „téli nap” metaforájával azt próbálja érzékeltetni, hogy nem volt pozitív hatása a legfontosabb klasszikus liberális érték, az egyetemes szabadság szempontjából: „Egy általános, egy örök, egy mindenható érzet van csak a népekben, ez a szabadságé! ha én históriát irandok, mindent e pontra viszek vissza; ki ennek jelszavával nem jön, azt a dicsőség templomából visszautasítom, ha mindjárt egyik kezével keletet, másikkal nyugatot rázta volna is meg. Így vagyok – Napóleonnal. Mit tett Napóleon az emberi nem szabadságára? [...] Soha nem tudtam Napoleon életét tovább olvasni, mint örökös consulságáig; azután félredobtam a könyvet, és ha én írnám életét, a touloni ostromnál kezdeném, s 1802. aug. 2-kán, midőn örökös consulsága kihirdették, végezném.”¹⁷

Ahelyett, hogy létrehozott volna egy a szabadság és a közjó eszméjén alapuló új politikai rendszert, Napóleon saját egyeduralmát és birodalmát építette ki, mivel a politikai machiavelliánus felfogása határozta meg gondolkodását. Gorove értékelése szerint minden forradalmi küzdelem és áldozat ellenére az egyetemes emberi szabadság ügye semennyivel sem haladt előre 1813-ra az 1790-es állapothoz képest. Napóleon értékelését Alphonse de Lamartine paradox bírálatának felidézésével zárja le: „Ha a nagy tábornok teljes nagy ember lett volna, ha lett volna Európa Washingtona, ha megvédvén a hont, visszaretentvén az ellenforradalmat, szabályozta, mérsékelte, organisálta volna a szabadelvű intézményeket s a democratia haladását, [...] ha ezután, hogy mozgásba tevén az egyes és mérsékelt hatalom rugóit, eltörleszté magát, mint Solon vagy Amerika törvényhozója, ha visszavonta volna magát az érdektelenségbe és dicsőségébe, egész helyét átengedve a szabadságnak: ki tudja, mind e hódolatot megnyeré-e a tömegetől, mely imádja főképp azt, ki őtet eltiporja? ki tudja, sírjában nem aludnék-e nyugodtabban, s talán inkább elhagytan?”¹⁸

Gorove a közjó és a politikai szabadság eszméi felől értékelte a látogatása idején fennálló júliusi monarchia rendszerét is. Az 1830-as júliusi forradalom nyomán létrejött alkotmányos monarchia a hatalmi ágak szétválasztásának montesquieu-i elvére lett alapozva, azonban Gorove rámutat ezen szétválasztás gyakor-

lati megvalósításának ellentmondásos mivoltára. A felsőház intézményével kapcsolatban megállapítja, hogy annak elvben az uralkodó és a nép közötti kiegyensúlyozó szerepet kellene betöltenie, erre azonban gyakorlatilag alkalmatlan, mivel tagjait az uralkodó nevezi ki: „Azonban most a pairek királyi kinevezéstől függnek, érdekeik s a monarchia érdeke egyek; ha kellene védeni a monarchiát, azt mondanám, üdvös szolgálatot tesz a honnak; de erre szüksége nincs, mert democratia Franciaországban társas értelemben ugyan van, van erkölcsben, szokásban, a keblek bátor és merész érzelmeiben, de politikai értelemben nem létezik; a 200 frankot adózó 200,000 embert democratiának csak nem keresztelhetni, – s így védenie, mérsékelnie nincs mit. Ott áll terrénum nélkül. [...] [A] testületet nem közvélemény alkotja össze, hanem a monarchia, s így örökké csak akaratának leendő hű tolmácsa. [...] [A] kebelben annak szelleme fog uralkodni, ki e testületnek életet ad [...]”.¹⁹

Az idézetből az is kiderül, hogy Gorove a probléma eredetét a demokratikus francia politikai kultúra és a gyakorlati politikai részvétel oligarchikus korlátozása között feszülő ellentétre vezeti vissza. Ezenfelül a szerves alkotmányos fejlődés hiányát is felrója a francia alkotmányos monarchiánál, mely szerinte nem más, mint a dicsőséges forradalom által megalkotott brit politikai szisztéma szervesen utánzata: „De hiába! ezek a vak utánzásnak fanyar gyümölcsei! Felállított a társas életerők kölcsönös egymásra hajtása, ez a mérlegezése az erőnek; a haladásé, mely a democratia; a fenntartásé, mely az aristocratia, s mely mindkettőjüket mysticus hatása által egy cél, a közjó felé kormányozza: a monarchia. Azt mondák, hogy e doctrina által lőn a szomszéd Angolhon nagygyá.”²⁰

A hatalommegosztás elvén alapuló, szerves fejlődés során kialakult alkotmányosság brit konzervatív eszméje, melyet a monarchia nemzedékeket összekötő történeti hagyományon alapuló, vallási legitimitációra utaló „mysticus” ereje tart össze, nyilvánvaló párhuzam Edmund Burke politikai gondolkodásával.²¹ Ez az egyensúly Gorove szerint a közjóközpontú politika fontos alapfeltétele. A brit és a francia rendszer közötti leglényegesebb különbség felismerésére is a közjó eszméjének szem előtt tartása vezette rá: „Alkottaték felső ház, mely képviselje a fenntartási erőt: azonban igen csekély tért szabtak működésének; gyökerei csak a törvényhozási, a bírói mezőn terülhetek; [...] azután függetlensége nincs, mert kinevezés eredménye, sőt működésének feladata sincs, nem állván szemközt hatalmas néperővel. Az alsó házban nyoma sincs azon erő-elemnek, melynek vezérgondolata a közjó s nem emlék. Az angol felső ház hatalma alapszik histórián, vagyonon, polgári törvényeken, az első szülöttségi s átszállíthatási intézvényeken, népszokáson, erkölcsön; alapszik függetlenül. Az angol alsó ház jobban képviseli a népet, mert a brit birodalom 26.870,143 népességéből 1.017,050 választó által alkotatik. Franciaországban sem a felső, sem az alsó ház nem olyan, milyennek hübb utánzás után lennie kellett; amaz felesleges, emez hibás, amaz erőtlen, ez igazságtalan, – amaz langyos, ez hideg.”²²

A brit példával összevetve a francia felsőház kevésbé független, és hatásköre is korlátozott. A francia alsóház nem tekinthető valódi népképviselőnek, és nem szolgálja az egész nemzet javát. Bár mai fogalmaink szerint az akkori brit választási rendszer se tekinthető demokratikusnak vagy igazságosnak, de 19. századi klasszikus liberális nézőpontból a széles körűbb politikai részvétel igazságosabbnak tűnhetett a közjó szempontjából.

Bár a Lajos Fülöp Franciaországával való összehasonlításból egyértelműen a brit politikai rendszer jön ki győztesen Gorove értékelésében mint szerves tör-

ténelmi fejlődésen alapuló és igazságosabb, ne feledkezzünk meg a műve korábbi fejezeteiben Angliával kapcsolatban kifejtett megalapozott kritikáról sem. Mindezek alapján Gorovét joggal tekinthetjük politikai realistának, aki tisztában volt azzal, hogy tökéletes politikai rendszer nem létezik, és az ideális állam létrehozásának nincs általánosan követhető receptje.

Összegzőként megállapíthatjuk, hogy Gorove politikai gondolkodása a történetileg kifejlődött társadalmi jelenségek egy adott állapotának megfigyelésén alapul, megközelítésében az elmélet mindig összekapcsolódik a gyakorlattal. Bár hitt az egyetemes fejlődés klasszikus liberális eszméjében, mégis nyitott volt a konkrét történelmi helyzetek egyedisége iránt. Nyugat-európai tapasztalatait diagnosztikus eszköznek tekintette a közjó hazai megvalósításához való hozzájárulás szándékával, melyre a Habsburg Monarchia keretein belüli Magyar Királyság valamennyi országlakosát összefogó célként tekintett. Nézetei szerint a szükségszerű fejlődésnek nincs egyetemes mintája, még Anglia se tekinthető az ideális társadalom univerzálisan követhető modelljének. Minden nemzet az adott körülmények és történelmi sajátosságok figyelembevételével kell megvalósítsa saját haladását a fejlődésben előrébb tartó országok tapasztalatai alapján levonható tanulságok figyelembevételével, az adott politikai közösség szempontjából értelmezett közjó előmozdítása érdekében.

■ JEGYZETEK

1. Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái*. III. Hornyánszky Viktor, Bp., 1894. 1297–1302.
2. Schlett István: *A politikai gondolkodás története Magyarországon*. I. Századvég Kiadó, Bp., 2018. 323–640.
3. Ezekkel a részekkel a következő írásomban foglalkoztam részletesebben: Tóth Kálmán: *A kapitalizmus apológiája és kritikája Gorove István Nyugot című útleírásában*. In: András Csaba – Hites Sándor (szerk.): *Kapitalizmus és irodalomtörténet*. Reciti, Bp., 2022. 141–154.
4. Gorove István: *Nyugot. Utazás külföldön*. II Heckenast Gusztáv, Pest, 1844. (A továbbiakban Gorove 1844.) 29.
5. Gorove 1844. 29–30.
6. Eugène Buret: *De la misère des classes laborieuses en Angleterre et en France; de la nature de la misère, de son existence, de ses effets, de ses causes, et de l'insuffisance des remèdes qu'on lui a opposés jusqu'ici; avec l'indication des moyens propres a en affranchir les sociétés*, Tome 1–2. Paulin, Paris, 1840.
7. Gorove 1844. 41–44.
8. Gorove 1844. 44.
9. Gorove 1844. 39–40.
10. Gorove 1844. 19–25.
11. Edmund Burke társadalomszemléletéről lásd Kontler László: *Az állam rejtelvei. Brit konzervativizmus és a politika kora újkori nyelvei*. Atlantisz, h. n., 1997. 227–235.
12. Gorove István: *Gattajai Gorove István emlékezete*. Gyűjtemény irodalmi s szónoklati hagyatékaiból. Athenaeum, Bp., 1882. (A továbbiakban Gorove 1882.)
13. Gorove 1882. 61–62.
14. Az oikophilia fogalmáról bővebben lásd Roger Scruton: *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism*. Oxford University Press, Oxford – New York, 2012. 209–252.
15. Gorove 1882. 62–63.
16. Gorove 1882. 64.
17. Gorove 1882. 64–65.
18. Gorove 1882. 65.
19. Gorove 1882. 106.
20. Gorove 1882. 106.
21. Vö. Kontler: i. m. 250–254.
22. Gorove 1882. 106–107.